

ВІДГУК

офіційного опонента,

кандидата філологічних наук, доцента кафедри української літератури та компаративістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Вертипорох Оксани Володимирівни

на дисертацію **Розінкевич Наталії Василівни**

«Українська мандрівна проза початку ХХІ століття: тематика, проблематика, поетика»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук за спеціальністю

10.01.01 – українська література

У сучасній українській літературі можемо спостерігати різноманітні стани виокремлення індивідуального «я», позиціонування традиційних та постмодерних, неомодерних художніх стилетворчих практик, різні вияви свідомих та несвідомих творчих процесів тощо. І все це відбувається з такою множинною, часто хаотичною дискурсивністю, що весь літературний процес перетворюється у величезний ризоматичний Текст, котрий занурює реципієнта у незвідані глибини авторського індивідуального «я», його рефлексивні стани, екзистенційні пошуки. Ясна річ, що через пізнання (фахове, професійне) такої текстуальності відбувається пізнання власне себе, свого внутрішнього «я». І в тому, мабуть, справжнє призначення художньої літератури.

Про сучасний укрлітпроцес написано на сьогодні дуже багато: про його «безликість» і «дволикість», про «карнавальність» і «міфологізм», про «традиціоналізм» і «постмодерність», про «масовість» і «елітарність», про потребу у глибоко екзистенціальній прозі й поезії, потребу справжнього інтелектуального аристократичного національного письменства, його європейськості тощо.

Такі розмови, філософствування, дискусії про стан сучасної літератури (як і про стан сучасного світу загалом) просто необхідні, позаяк визначитися зі своїм місцем у світі, проторувати нарешті свідомий шлях власне національній літературі, зрештою, ідентифікувати її серед інших, світових літератур, є досить актуальним завданням сучасності.

Серед жанрового розмаїття сучасного письменства вирізняється жанр мандрівної прози, котрий в нашій літературі стає щодалі популярнішим. Книги, в яких автор ставить за мету розповісти читачеві, де був і що бачив, художньо описуючи це, потрапляють на горішні сходинки топів продажів, а презентації збирають масу шанувальників. З появою таких імен, як Юрій Андрухович, Макс Кідрук, Сергій Жадан, Ірена Карпа та ін. пов'язаний новий етап розвитку сучасної української літератури мандрів. Прикметно, що найвідомішими зразками сучасної мандрівної прози є «Мексиканські хроніки» Максима Кідрука, «Подорож із Мамайотою в пошуках України» Артема Чапая, «У пошуках Огопого» Лесі Ворониної, «Baby travel» Ірени Карпи, «Льонтом» Богдана Ославського, «Біг Мак та інші історії», «Інтернат» Сергія Жадана, «Левантійські канікули» Антона Санченка, ще раніші – «Лексикон інтимних міст», «12 обручів», «Перверзія», «Московіада», «Рекреації» Юрія Андруховича, «Свято», «Вовча зоря», «Безодня» Євгена Пашковського – майже всі ці книги є романами дороги з потужною авантюрною чи любовною інтригою, із наповненою екзистенційними смислами тематикою мандрівництва. Адже класичний літературний прийом мандрівництва, дороги у сучасних текстах набуває метафізичного окреслення: це подорож не лише у просторі, а й у власному позасвідомому, душі задля самоідентифікації, означенні меж власного «Я» унаслідок тяглості тоталітарної родинної травми, задля ревізії традиційної, культово-культурної пам'яті нації. Такий шлях часто символічний, упродовж котрого герой прагне побачити й осмислити власне «Я» серед Чужого, «Іншого». А тому активізація означеного пласту літератури є дуже важливою у процесі пошуків і становлення вітчизняної літератури XXI століття.

Уже тривалий час цей жанр і його різновиди викликають зацікавленість багатьох науковців як в Україні, так і за її межами. Однак низка розбіжностей (розмитий понятійно-категоріальний апарат, дескрипція та непрозора ідентифікація жанру / метажанру, розбалансовані класифікації типологій, світоглядні зміни соціокультурного контексту) в розумінні природи мандрівної прози спонукали п. Наталію Розінкевич до дослідження цього явища й зумовили застосування відповідної методології.

У **Вступі** дисертантка дотримується всіх нормативних вимог та аргументує актуальність дослідження, формулює мету й завдання, теоретико-методологічну основу, новизну та практичне значення, презентує апробацію результатів. Об'єкт і предмет дисертації визначено і сформульовано достатньо точно, що сприяло всебічній і ґрунтовній розробці та вивченню цієї проблеми. Актуальність теми дисертації зумовлена необхідністю системного дослідження тематики, проблематики й особливостей поетики української мандрівної прози початку ХХІ століття, що ще не було предметом спеціального наукового вивчення. У дисертації вперше проаналізовано особливості розвитку й побутування української мандрівної прози як літературного явища на початку ХХІ століття в художньому, документальному, художньо-документальному дискурсах, що функціонують в умовах глобальних культурних змін інформаційного суспільства. Обмежуючись хронологічними межами (початок ХХІ ст.), дисертантка чітко аргументує свій вибір теми через декілька чинників: «це зумовлено, – пише вона, – по-перше, широким діапазоном тлумачення понять «мандрівна література», «мандрівна проза», «подорож», «мандрівний нарис», «тревелог», що залишає простір для нових спостережень і узагальнень; по-друге, автори праць, за цією проблематикою, переважно фокусують увагу на локальних особливостях мандрівної літератури, беручи за основу твори іноземних авторів, тимчасом як національна специфіка мандрівної прози в українській літературі досліджена недостатньо; по-третє, мандрівна проза українських письменників початку ХХІ століття ще не була предметом спеціального наукового вивчення» (с. 17).

Робота Розінкевич Н. В. демонструє глибокий науковий підхід до вивчення обраних текстів. Залучено доцільні для обраної теми методи. Це – генеалогічний, порівняльно-типологічний, із застосуванням елементів культурологічних, компаративних і наратологічних студій, структурно-семіотичний, біографічний, психологічний методи.

Структура роботи добре продумана. Дослідження складається із трьох розділів та 19 підрозділів. Дисертація є системним дослідженням української мандрівної прози початку ХХІ століття як літературного явища. Проведено

ретельний аналіз великого масиву творів сучасних письменників: Марини Гримич, Богдана Панкевича, Макса Кідрука, Олександра Дробахи, Олександра Гавроша, Олексія Бобровникова, Ірени Карпи, Сергія Жадана, Артема Чапая, Маркіяна Камиша. При цьому дисертантка мотивує відбір творів для аналізу: «відбір зразків мандрівної прози сучасних авторів не може бути всеосяжним, однак потрібний для того, щоб показати різноманіття, своєрідність і специфіку жанрових новоутворів, які мають спільні ознаки, тобто належать до одного метажанру»(с. 19).

Перші два розділи (1. «**Особливості мандрівної прози в художньому (fiction), документальному (non-fiction), художньо-документальному (belles non-fiction) дискурсах української літератури XXI століття**»; 2. «**Генеza української мандрівної прози**») є результатами опрацювання авторкою джерельної, теоретичної бази. Це доказ активного пошуку й аналізу широкого пласту літературно-критичних, літературознавчих джерел, що прямо чи опосередковано стосуються або загалом мандрівного прозопису, його різновидів, наративних форм творів мандрівної прози.

Перший розділ на належному рівні демонструє теоретичний інструментарій дослідження. У підрозділах авторка дослідження детально аналізує семантику слова «подорож», «подорожня література» і маркує терміни «мандрівна література», «мандрівна проза», «трєвелог», «мандрівний нарис», окреслює жанровий статус мандрівної прози. Здійснюється огляд джерел, сфокусованих на різновидах мандрівної прози.

У Розділі 2 схарактеризовано основні тенденції генези національної української мандрівної прози на материковій Україні й поза її межами. Здійснено деталізований історичний екскурс в історію розвитку національного метажанру, твореного українськими мандрівниками на материковій Україні й поза її межами від фольклору до новітньої мандрівної прози.

Проте, скажімо, у підрозділі 2.6. розглядається генеза постмодернізму, трансформації постмодерного дискурсу і вплив на мандрівну прозу, але не вказано на тяглість традиції від 80-90-х років XX століття до початку XXI ст. (скажімо, від

«Рекреацій» Ю. Андруховича, «Свята» Є. Пашковського до найновіших творів). Зокрема, варто було б, на наш погляд, детальніше прописати вплив мандрівної прози Ю. Андруховича, Є. Пашковського 90-х років на стиль сучасників. І хоча авторка дослідження вказує на «яскраво виражений синекдохічний мотив пошуку / повернення до втраченої Terra Incognita, Землі Обітованої, Ойкумени, Атлантиди рідної країни – України», все ж потрібно вказати на витворення в такій літературі нового образу героя-індивідуаліста, котрий відкритий до пошуків, до самоосмислення в широкому контексті. Це герой-мандрівник (герой-номада), якого зчитуємо зі сторінок письменників-«класиків» Ю. Андруховича, Є. Пашковського, О. Забужко, Ю. Іздрика, Т. Прохаська, Ю. Винничука, С. Жадана (особливо у романі «Інтернат», про який, до речі, у роботі не згадано) та ін. І тут варто б було прописати специфіку так званої внутрішньої екзистенційної мандрівки, де подорожі у фізичному сенсі для українця – то швидше тло, на якому розгортається посилена внутрішня еволюція, відбувається тотальне самоосмислення. Мандруючи в такий спосіб, персонаж пробує знайти і нові сутності власного Я, нові ідентичності, «збираючи» себе в монолітну єдність як протиставлення розщепленому, хаотичному світу. Це також дуже важлива риса власне українського мандрівництва (згадаймо принагідно сковородинівське мандрівництво, персонажну безпритульність героїв В. Підмогильного тощо).

Попри безсумнівну наукову цінність означених двох розділів, відчувається недостатність літературного контексту: цікаво було би простежити, в які періоди розвитку українського письменства відбувалися інтенсифікації і спади художньо-літературного інтересу до мандрівної літератури, чим це могло бути зумовлено?

Розділ 3 **«Тематика, проблематика, поетика сучасної української мандрівної прози початку XXI століття»** присвячено особливостям побутування та стану дослідження мандрівної прози в Україні, її проблемно-тематичної різногранності та сюжетно-композиційної оригінальності. У підрозділі 3.1. «Сучасна українська прочанська проза (на прикладі твору «Подорож на Афон: подорожні нотатки та роздуми паломника» Богдана Панкевича)» досліджено мандрівні нотатки Богдана Панкевича – українського політика, громадського діяча,

публіциста, дипломата. Дисертантка має рацію, що «твір Богдана Панкевича «Подорож на Афон: подорожні нотатки та роздуми паломника» – яскравий приклад сучасної української прочанської прози, в якому можна і знайти відомості про соціальне та політичне життя відвіданої країни, і дізнатися про іншу систему життєвих цінностей. У книзі автор розмірковує над розв'язанням одвічних міжконфесійних суперечок; коментуючи своє розуміння екуменізму, звертається до проблем християнських догм та їх часом вільного потрактування» (с.154).

У підрозділі 3.2. «Мандрівні записки Марини Гримич «Бранзолія» як приклад української наративної літератури *belles non-fiction*» особливої актуальності набуває аналіз історії українців у Бразилії. Тема цікава, але маловивчена. Позитивом є те, що авторка не лише елімінує той чи той аспект мандрівної прози в цьому твору, а й акцентує на використаних мовних засобах, на лексичному потенціалі мови, а тому доводить, що мандрівні записки Марини Гримич є художнім твором (*belles*).

В інших підрозділах цього розділу досліджено національну та громадянську ідентичність у тревелозі «Блукаючий народ» Олександра Гавроша, тревелоги Макса Кідрука, феномен революційних переворотів у нарисі Олександра Дробахи «Українські таємниці Франції», здійснено імагологічне дослідження грузинського етнообразу в тревелозі «Краями Грузії. У пошуках скарбу країни вовків» Олексія Бобровникова.

Так у підрозділі 3.3 «Національна та громадянська ідентичність у тревелозі «Блукаючий народ» Олександра Гавроша» авторка здійснює спробу розгляду інформаційних можливостей тревелогу. І тут важливо те, що детально прописано етноментальні характеристики першої руснацько-української діаспори в Сербії (національні інтереси, звичаї, традиції, історія, духовність, менталітет, мова, культура).

У підрозділі 3.4 «Тілесність як спосіб дослідження екзистенційної комунікації у тревелогах Макса Кідрука» досліджено психосемантику тілесності героїв тревелогів «Подорож на Пуп Землі», «На Зеландію!», «Мексиканські

хроніки. Історія однієї Мрії» Макса Кідрука. Позитивом є те, що авторка дослідження вказує на специфіку психотипу героя-мандрівника.

У підрозділі 3.5 «Феномен Великої французької революції в художньому вимірі сучасної української мандрівної прози (на прикладі нарису Олександра Дробахи «Українські таємниці Франції»)» застосовано компаративний аспект задля порівняння світогляду українців та французів у творі, що дає безумовно цікаві результати.

У підрозділі 3.6 «Імагологічне дослідження грузинського етнообразу в тревелозі «Краями Грузії. У пошуках скарбу країни вовків» Олексія Бобровникова» акцентовано на авторській концепції розпізнавання етнічних рис мешканців Закавказзя та фіксування відмінностей грузинського етнообразу від інших національностей (росіян, французів, українців).

Загалом помітно, що дисертантка, пройшовши попередні рівні дослідження, науково «визріла», вже сміливо оперує методологічним інструментарієм, активно робить типологічні зіставлення, розгортає літконтекст, тим самим засвідчує власну компетентність у теоретичних і практичних аспектах.

Проте попри ґрунтовну теоретичну основу третього розділу, хотілося б і більше аналізу текстів з акцентом на головному критерії літературного твору – художності, що увиразнює мистецьку, естетичну, духовну цінність, актуалізує емоційну сферу читача. Це значно посилило б спостереження авторки щодо своєрідності тих чи тих жанрів мандрівної літератури.

Серед безумовних переваг відзначимо вміння працювати з великим масивом фактажного матеріалу, адже в дисертації актуалізована значна частина сучасного літпроцесу ХХІ століття. Н. В. Розінкевич продемонструвала здатність оперувати складною філософською, літературознавчою й культурознавчою термінологією, застосовувати структурно-семіотичну та компаративну методологію до аналізу художніх творів. Дисертантка продемонструвала високий рівень історико-літературного мислення й запропонувала оригінальну концепцію жанрово-стильових особливостей сучасної мандрівної прози, тому констатуємо, що

дослідження п. Наталії Розінкевич є внеском у створення нової концепції історії української літератури ХХ ст. – поч. ХХІ ст.

У цілому дисертація є вичерпним дослідженням поставленої проблеми. Автореферат і друковані праці Н. В. Розінкевич вповні відображають зміст дисертації, засвідчують, що вона є самостійним, завершеним дослідженням. На цій підставі вважаємо, що дисертація «Українська мандрівна проза початку ХХІ століття: тематика, проблематика, поетика» Н. В. Розінкевич відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24. 07. 2013 № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України № 656 від 19. 08. 2015 р., № 1159 від 30. 12. 2015 р. та № 567 від 27. 07. 2016 р.) й заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01. – українська література.

Кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
та компаративістики Черкаського
національного університету
імені Богдана Хмельницького

 О. В. Вертипорох

Підпис засвідчую
Проректор з наукової роботи
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького, професор

 С. В. Корновенко